

Душан Лазић-Гојко

1
СРЕМСКО
КРВАВО

9 ЛЕТО
4
2

Издавач
Нобинско-издавачка радна организација
„Сремске новине“, Сремска Митровица

Рецензент
Радомир Прица

Насловна страна
Вељко Мулић

Технички уредник
Мирко Бјелић

Коректор
Госпа Станојевић

Главни и одговорни уредник
Борислав Стојшић

Душан Лазич-Гојко

1
СРЕМСКО
КРВАВО

9 ЛЕТО

4
2

Сремска Митровица, 1982.

ПОЛИТИЧКЕ ПРИЛИКЕ У СРЕМУ У ЛЕТО 1942. ГОДИНЕ

На почетку друге половине 1942. године, на ратној позорници у Срему постојале су две сулротстављене војно-политичке формације: окупаторско-квислиншке и народноослободилачке. Ни једна, ни друга снага није била мала.

Окупаторско-квислиншка властје имала: Велику жупу Вука, 10 котарских области: винковачку, вуковарску, шидску, илочку, сремскомитровачку, иришку, румску, сремскокарловачку, старопазовачку и земунску, 6 градских поглаварстава: Винковци, Вуковар, Сремска Митровица, Петроварадин, Сремски Карловци и Земун са 156 општинских поглаварстава.

Од оружаних формација окупаторско-квислиншка власту Срему имала је: Домобрански сремски здруг (одред), у јачини од 3 батаљона са око 2000 људи; Прву ловачку бојну (батаљон); хУ1уасташку бојну; Приправни батаљон фолксдојчера и делове 1. и 2. регрутног лука са око 3000 људи; 2 батаљона 4. бродског здруга; хххприпремну усташку бојну; хп жељезничку стожерну бојну; делове 2. усташке бригаде; 1 батаљон немачке регуларне армије, са три вода оклопних кола и Пољопривредну домобранску бојну, са око 700 људи, као и друге мање јединице. С времена на време, на краће или дуже, боравиле су у Срему и веће јединице немачке армије, приликом одласка или враћања са источног фронта.

Друга врста оружаних окупаторско-квислиншких формација била је жандармерија. У НДХ она је звана оружништво. У Срему је било: 2 оружничка крила - вуковарско и земунско, 5 оружничких водова и око 50 жандармеријских станица.

Трећа врста оружаних окупаторско-квислиншких формација била је полиција. У НДХ она је звана редарство. Полицијске станице (испосУаве) постојале су у оним местима која су имала статус града, а то су Винковци, Вуковар, Петроварадин, Сремска Митровица, Сремски Карловци и Земун. У Вуковару је, с обзиром да је то било седиште Жупе, уместо испоставе постојала Жупска редарствена област (обласна полиција), надлежна за цео Срем.

Повереништво Усташке надзорне службе за Велику жупу Вука и град Земун, било је својеврстан, и оружани и цивилни орган окупаторско-квислиншке власти. То је била жупска институција, али је због одређених разлога уместо у Вуковару била у Земуну. Ово Повереништво имало је извештај број агената широм Срема, углавном у градовима..

Политичка структура окупаторско-квислиншке власти

Политичку власт у Срему, на окупаторско-квислиншкој страни, делиле су две организације: усташки покрет и немачка народносна група.

Усташки покрет

Основна организациона јединица усташког покрета био је „табор“ усташког покрета. Он је осниван тамо где је било најмање 20 усташа. Обично, једно село - један табор. Међутим, у пракси је било и одступања. У градовима је постојало и 2, 3 или више табора. У Срему је то случај са Земуну, у којем је било 3 усташка табора. Табор је био надлежан у свим пословима усташког покрета у једном селу, односно граду.

Другостепена организациона јединица усташког покрета био је „логор“ усташког покрета. Територијално он се поклапао са котарским областима, односно среским начелствима. Под његову надлежност спадали су сви табори усташког покрета на тој територији. На челу логора био је логорник који је имао још и 6 секторских „побочника“, па су сви скупа чинили управу логора усташког покрета. Постојало је још и „веће“ усташког логора.

Трећестепени орган у организационој структури усташког покрета био је „стожер“. То је била обласна институција усташког покрета, па се територијално поклапао са територијом Велике жупе. У Срему је постојао стожер са седиштем у Вуковару. Под његову надлежност спадали су сви логори усташког покрета у Великој жупи Вука. На челу Стожера налазио се стожерник, који је имао још 6 побочника. Постојала је овде још и Управа Стожера усташког покрета и Веће Стожера усташког покрета.

С обзиром да је усташки покрет заснован на изразито националистичкој идеологији, он је могао да постоји само у најреакционарнијем делу хрватског становништва. Као и сваки други националистички покрет и усташки је искључио све друге националности. Тиме је, наравно, и сужавао базу. Према томе он је могао да постоји само

тамо и у оним местима у којима је постојало и хрватско становништво, уз услов ако га и оно прихвата. А пошто је у Срему хрватско становништво било друго по бројности, али у знатној мањини од најбројнијег српског становништва, то и усташки покрет није објективно могао бити велик, а тиме ни јак. Велико је питање колико је усташки покрет имао корена и међу хрватским становништвом. Ово тим пре што у великом броју села у Срему уопште није било хрватског становништва, а у неким га је било у врло малом броју. Самим тим усташки покрет није имао своје организације у највећем броју села у Срему. Додамо ли томе још и нека велика села са чисто хрватским становништвом у којима усташки покрет није имао никаквог утицаја, онда смо слику стања овог покрета свели на праву меру. И сама организациона шема усташког покрета, како смо је приказали; више је била жеља него стварност. У знатном броју села са хрватским становништвом усташки покрет, иако је првих дана био основан, касније се распао, или свео на безначајну вредност.

Што се тиче најбројније оружане формације такозване НДХ, домобранства, потребно је рећи следеће: Домобранство је сматрано као регуларна војска НДХ. За разлику од усташких војних организација које су осниване и попуњаване добровољним путем, домобранство је регрутовано путем војне обавезе -силом. Отуда се у домобранству налазило сваковрсних политички оријентисаних људи. Борбени морал ове војне формације је већ довољно познат. У његову борбеност сумњали су сами усташки властодршци. Према томе, наша констатација је да усташка власт није била тако јака како би се могао стећи утисак по самом броју и врсти њених организација. Имала је она и те како слабих страна.

Немачка народносна група

Већ првих дана окупације предратна организација фолксдојчера, позната под именом Културбунд, преформирала се у нову организацију названу Немачка народносна група у НДХ. Смисао и тежња је била та да се изрази и нова улога немачке националне мањине у НДХ. Желело се да се што више истакне њено државноправно обележје - да је она политички и државноправни субјекат. Организационо гледано, 80000 фолксдојчера, колико их се у овом моменту нашло у Срему, били су врло добро организовани. Од укупно 156 сремских општина фолксдојчери су живели, у знатнијем броју, у 50 општина. Штавише, у Новој Пазови, Инђији, Руми, Путинцима и Бечмену били су и у апсолутној већини у односу на све остале народе и народности. У знатном броју села као што су, примера ради, Крче-

дин, Бешка, Вогањ, Грабовци, Митровица, Илок, Лаћарак, Чалма, Ердвик и друга, немачка народност није била у већини али је била у толиком броју да је представљала самосталну политичку и војну јединицу. Додајмо оване још и то да су фолксдојчери били у огромној већини опредељени за Хитлера и његов Трећи Рајх. Они су представљали најповерљивији ослонац окупатора. Организациона шема фолксдојчера била је:

Братства, као основне организационе јединице, које су обухватале један рејон, или једну улицу.

Ортс групе (месне групе). Ова институција обухватала је све фолксдојчере у једном месту. Имала је посебне организације за старе, а посебне за омладину.

Окружно вођство немачке народносне групе. Цела НДХ била је подељена на 5 окружних вођстава немачке народносне групе. Од тога 2 су била у Срему. Једно је било са седиштем у Инђији и звало се „Окружно вођство немачке народносне групе за источни Срем“, а друго у Винковцима, а звало се Окружно вођство Сава - Дунав. Под окружна вођства спадале су све месне групе немачке народносне групе са дотичног подручја. На челу окружног вођства налазио се „вођа“ окружног вођства. Он је имао велику власт у пословима групе. Унутар сваке групе, односно окружних вођстава постојали су бројни сектори рада. Мрежа је била толико широка да је обухватала све секторе друштвеног живота. Скоро да не треба посебно наглашавати да су такве организације постојале и за жене и за омладину.

Дојче маншафт (Немачка момчад) била је основна војна организација фолксдојчера. У Срему су постојала 2 таква батаљона. Један се звао „General Laudon“ а други „General Borovski“. Распоређени су били обично по ~~ачи~~У1 селима у којима су живели у већини фолксдојчери. Поред ова два батаљона постојале су и друге војне јединице фолксдојчера. Оне су се више пута реорганизовале и носиле различите називе.

Народноослободилачки покрет. Снаге народноослободилачког покрета нису биле мале. У ово време су постојала два, а убрзо затим четири јака и добро наоружана народноослободилачка партизанска одреда. Фрушкогорски са око 300 људи, разврстаних у шест чета; Подунавски са око 200 људи, разврстаних у четири чете; Посавски са око 100 људи, разврстаних у три чете и Босутски са око 80 људи. Добар ослонац и извор снаге овим одредима представљало је преко 150 месних партизанских десетина, распоређених у већини села и градова у Срему. На челу свих њих стајао је Штаб партизанских одреда Срема.

Политичке снаге народноослободилачког покрета биле су још веће. На челу свих њих налазио се Окружни комитет КПЈ за Срем.

Постојало је 7 среских комитета КПЈ и у око 50 места партијске организације. Исто тако постојао је и Окружни комитет СКОЈ-а за Срем, са среским комитетима и у око 60 места месним организацијама СКОЈ-а и Савеза младе генерације Југославије.

Постојали су и бројни органи народне власти, пре свега месни народноослободилачки одбори, а затим месни одбори народноослободилачког фонда. У процесу формирања били су и срески народноослободилачки одбори. На челу свих органа народне власти стајао је Окружни народноослободилачки одбор за Срем.

У једном делу (земунски срез) постојале су и бројне агитпроп групе. То су биле групе агитатора и пропагандиста народноослободилачког покрета. Највећи број од њих постали су одборници народноослободилачког одбора када су се народноослободилачки одбори формирали.

Све ове народноослободилачке организације биле су у пуној активности и извршиле су до тада око 200 мањих и већих акција, највише' на окупаторске општине, таборе, жандармеријске станице, домобранске посаде, окупаторско-квислиншке функционере, војне патроле, петоколонаше и шпијуне. Из двадесетак места протерана је или уништена власт окупатора, забрањен је сваки извоз пољопривредних производа на окупаторска тржишта и било какво удовољавање окупаторским властима. Поједини друмови и цесте постали су несигурни за окупатора, а у неким је саобраћај обустављен. И што је најважније, велики део сремског становништва био је иа страни народноослободилачког покрета, а још већи је био спреман да му приђе сваког часа.

Уплашене акцијама и порастом народноослободилачког покрета, окупаторске, месне, среске и обласне власти и институције свакодневно су слале извештаје својим претпостављенима у Вуковар, Осиек, Загреб и Берлин, у којима су извештавали о по њихопасним приликама у Срему: „Од источно од Шида нема нигде мирног стања” - писао је у једном извештају велики жупан Јакоб Еликер.

Слично Еликеру писао је и Стјепан Дошен, стожерник Стожера усташког покрета у Великој жупи Вука. Он је 9. априла 1942. године, послао извештај ОРГАНИЗАЦИОНОМ УРЕДУ ГЛАВНОГ УСТАШКОГ СТАНА, у којем је дао доста опширну, конкретну и надасве доста верну политичку ситуацију у Срему. Поред осталог, Дошен пише „да ће Сријем постати друга Босна уколико се нестане на пут партизанско-комунистичкој промипби”. Зато Дошен тражи да се предузму најенергичније мере како би се народноослободилачки покрет што пре уништио, јер ако се то не учини, а шума зазелени, народноослободилачки покрет ће се развити толико даће га касније бити тешко униш-

тити и требаће много жртава. Последице тога би биле слаба обрада поља, елаба жетва и питање исхране

Командант немачких трупа у Срему је 6. јуна издао проглас у којем пише да се у задње време множе препади партизана на окупаторску војску и њене слуге и, што је још важније, да један велики део становништва помаже партизане. Пошто је навео пример како су партизани дочекали једну немачку јединицу на обронцима Фрушке горе, 5. јуна 1942. г. изнад Гргуреваца и у тој борби убили и ранили неколико немачких официра и војника, он даље каже да немачка војна сила није вољна трпети такве препаде и закључује: „За сваког убијеног Немца, свеједно да ли је исти војник или припадник Немачке народне скупине, подузети ће се најоштрије кораке одмазде, тако исто и за сваког рањеника. У првом реду поступати ће се против родбине партизана.

И за све остале препаде и дела саботаже, и ако од истих не би били угрожени људски животи провести ће се мера одмазде”.

Потом се у огласу даље говори о зонама кретања у Фрушкој гори и вели: „Сваки саобраћај у Фрушкој Гори овим се забрањује, само се дозвољава саобрзћај на цести од Ирига преко Венца за Каменицу и од Манђелоса преко Лежимира за Свилош”.

То су уствари само две цесте које пресецају Фрушку гору. Значи за сав остали део Фрушке горе кретање је и боравак у том крају забрањен. О томе у огласу даље пише: „Кога се ухвати са стране цеста у бреговима Фрушке горе, стиме ће се поступати као са партизан-ОМ”.

Још је строжија казна одређена за оне који се после 21 час навечер, ла до 6 часова ујутро нађу изван села. За њих је предвиђена смртна казна. У даљем тексту овог прогласа пише да он важи за подручје на линији: Товарник-Ердевик-Радинци-Вогањ-1^ма-Путинци-Инђија-Нови Сланкамен и северно до Дунава. Како се из овога види, немачки командант је обележио највећи део Фрушке горе као партизанску територију, за коју је издао посебан режим. Он сам истиче да се партизани могу одржати само ако их народ потпомаже. А то уједно говори да су се партизани и дотле могли одржати само захваљујући великој подршци становништва.

Сличан приказ политичке ситуације за Славонију и западни део Срема дао је и један руководилац немачке народносне групе у НДХ из Осијека. Он је 29. јуна 1942. писао да усташки стожер у Осијеку сматра политичку ситуацију врло озбиљном. Становништво је због непријатељске пропаганде иритирано. Може доћи до устанка. „Хрватска је на рубу својих одбранбених могућности”. Становниш-

1) Извештај се налази у Музеју града Вуковара. нерегистрован

тво у селима је левичарски оријентисано, без обзира на народну припадност, а противу усташког покрета. Партизани су се распространили на читавом подручју. Организовани су и располажу са довољном количином оружја. Читава западна Славонија је под контролом партизана. У градовима и трговиштима ојачала је комунистичка активност. Хрватске власти су свесне своје немоћи и озбилјности положаја. Војника нема довољно, а ни оружја. Чак би требало изравно затражити од Фирера помоћ из Рајха, каже се између осталог у овом извештају.

. . .

Јули месец донео је још веће бриге окупаторско-квислиншким властима. Жетва се приближавала, а догађаји су се развијали тако да је било много разлога да окупаторска власт посумња у могућност да је сабере. А жетва им је била најважније политичко питање. Међутим, активност НОП у Срему се баш у вези са жетвом огромно повећала. Окружни комитет КПЈ је пред саму жетву, 9. јула 1942. г. издао упутства свим среским и месним партијским руководствомима за борбу за жетву. У овом документу пише:

„Драги другови,
за који дан отпочеће жетва. Окупатор уз помоћ својих слугу спрема се да опљачка летину за своју гладну, изнурену војску и позадину, а наш народ да остави да гладује. Ово се мора на сваки начин спречити. Против ове пљачке непријатеља морамо подићи сав наш народ. Под ларолом: НИ ЗРНА ЖИТА НЕПРИЈАТЕЉУ, треба подићи сва наша села у одбрану своје муком стечене летине. Ова борба треба да добије општенародни карактер.”

Затим ОК наводи шта је све потребно подузети да би се овај задатак што боље и успешније извршио. Као прво и уједно и најважније што треба предузети ОК наводи:

„Народу најподробније објаснити значај ове акције. Нарочито треба подвлачити да давањем жита непријатељу, с једне стране сами себе излажемо глађу, с друге стране, омогућујемо непријатељу да нас и даље поробљава и уништава и да наставља свој разбојнички рат против Совјетске Русије и наших ослободилачких партизана. Овај политички рад у народу има огроман значај.”

У даљем тексту ОК даје упутства које организационо-техничке мере треба предузети и каже:

„Где год је то могуће, народ треба уз помоћ партизана да брани своју летину од пљачке, да је скрива на све могуће начине. Ово скривање треба да почне још док се жито налази у сноповима.”

Даље се као неопходне мере постављају: ликвидација усташких повереника, који су одређени код сваке вршалице, ако они не дозвољавају народу да сакрива пшеницу; уништавање непријатељских вршалица и косачица; палење пшенице која се налази свежена у камарама, или овршена у магацинима, а пшеницу која се налази у крстинама или на струку палити. Све то односи се на жито непријатеља, државним имањима која су под управом непријатеља и све оно за које се верује да би га непријатељ лако могао однети.

Да би акција у потпуности успела ОК каже да акцију треба организовати тако да непријатељ не дозна то раније, да не би предахнуо. Главни тежиште акције, према замисли ОК, треба да буде на месним народно-ослободилачким организацијама. Оне треба да направе конкретне планове, свака за своје место. А тамо где таквих организација није било, партизански одреди ће слати своје десетине.

Пред окружним комитетом су за ову акцију одговорни срески комитети КПЈ. Окружни комитет још скреће пажњу да се строго води рачуна да не дође до освете појединаца, које би се чиниле у име партизана. На крају путства стоји да се са акцијом отпочне одмах чим се укаже могућност, да жито може да гори.

Исто тако је и Штаб Подунавског НОП одреда издао проглас:

„Сељаци Срема свих народности!

Сада је жетва. Фашистички окупатор хоће и овога пута да пљачка твоју крваво стечену летину за своје злочиначке циљеве, за продужење разбојничког империјалистичког рата, за продужење свог господства, угњетавања и пљачке над окупираним народима.

Зато је Подунавски Народно-ослободилачки партизански одред издао наређење свим својим јединицама и партизанима да пале и уништавају сва државна и петоклонашка жита која припадају искључиво окупатору. Да онеспособљава косачице и вршалице, како би се успорила жетва и вршидба, да окупатор не би могао од народа покупити сву његову муку.

Зато се и вама, другови сељаци, обраћамо да саботирате жетву и вршидбу, да склањате жито што је више могуће и да уништавате оно што се не може склонити, јер ће фашистички разбојници све опљачкати, оголити народ и оставити га да гладује, а са пљачкањем продужити свој злочиначки рат.

Фашистичким зликовцима часови су одбројени и ни сва пљачка ни сва разбојништва неће им помоћи.

Зато ни зрна жита за фашистичког окупатора и његову војску. Уништавајте и палите све оно што припада окупатору и њиховим слугама."

Ни окупаторске власти нису остале скрштених руку. За њих је жетва била једно од најживотнијих питања. Тим пре када се има у виду да је Срем био главна житница у НДХ. Највеће количине пољопривредних производа, а нарочито пшенице и кукуруза, произвођице су се у Срему. Међутим, баш на том централном изворишту ствари су се развијале тако да је окупаторско-квислиншка власт видела да ће до жетве тешко доћи. И још нешто: Павелић и његова НДХ нису били у стању да значајнијом војном силом помогну Хитлера на Источном фронту. Он му је зато обећао да ће га помоћи на прехранбеном фронту, који је за Трећи Рајх био изузетно осетан. Новине у ИДХ направиле су праву буру од пропаганде о предстојећој жетви и напорима усташке владе да је прикупи. Павелић је и сам обишао неке крајеве где је обављена жетва. У самом Загребу организован је дан празновања жетве. У ту сврху објављено је и безброј огласа и пропагандних летака, упућених народима Срема, у којима усташко-немачке власти прете сремском становништву, даће му силом, ако не да добровољно, одузети сву жетву и ставити га под терор и злочине. У једном летку под насловом „СЕЉАЦИ СРИЈЕМА!“ усташка пропаганда прво приказује стање на источном фронту и каже како се довршава борба сила Осовине против Совјетског Савеза и комунизма. Како је Совјетски Савез на умору и да га неће моћи оснажити ни највеће материјалне помоћи које му дају Америка и Енглеска. Па пошто је изнесено њихово тумачење политичких и војних прилика у свету, осврћу се на развитак политичких прилика у нашој земљи и кажу:

„Хрватска државна војска опколила је оне који су покушали водити узалудну борбу и уништила их је топовима, тенковима и зракопловима. Босна је очишћена од комуниста, а сељаци без разлике вјере мирно раде, раде свој посао и убиру плодове своје муке.

Надали су се у Козару, а шта су дочекали?

ИСТО ТАКО УЗДАЈУ СЕ КОМУНИСТИ У ФРУШКУ ГОРУ, И ОНА ЋЕ БИТИ ТАКО ИСТО ОЧИШЋЕНА ДО ЗАДЊЕГ ПАРТИЗАНА!

СЕЉАЦИ СРИЈЕМА!

Ви ћете бити свијedoци пропасти, која ће задесити партизане у Фрушкој Гори. Власт је покушавала, а сада последњи пут настоји спасти од пропасти заблудјели народ као и у Босни. **АКО ТО НЕЋЕ МОЋИ, ВИДЈЕЋЕТЕ ЗА КОЈЕ ВРИЈЕМЕ, ШТОЋЕУЧИНИТИ ВОЈСКА ПО ОБРОНЦИМА ФРУШКЕ ГОРЕ.**

СЕЉАЦИ!

Не дајте се заваравати од партизана који шире лажне гласине да вас заведу.

Партизани желе упропастити жито да становништво Сријема и осталих крајева извргну глади. Ако дозволите да вам се попали жито, а тко ће вам дати јести? АКО ДОЗВОЉАВАТЕ ПАЉЕЊЕ ЖИТА, ВИ САМИ ПОМАЖЕТЕ ПАРТИЗАНЕ, АКО ПОМАЖЕТЕ ПАРТИЗАНЕ, ВИ СТЕ НЕПРИЈАТЕЉИ ДРЖАВЕ, А ОНДА ЋЕ СЕ ДРЖАВНА ВЛАСТ НЕМИЛОСРДНО СРУШИТИ НА ВАС."

Затим се у летку износи како партизани народима Срема говоре да ће их усташе поубијати и отерати у логоре. Пошто је наведено још неколико погрдних реченица, на рачун НОП и партизана, у летку се позивају сви да се врате из партизана и предају властима. Проглас завршава реченицом „ОВО ЈЕ ПОСЉЕДЊА ОПОМЕНА ЗАВЕДЕНИМА ПРИЈЕ НЕГО ШТО КОНАЧНО ПРОГОВОРИ ОРУЖЈЕ!"

Следило је још неколико летака. У једном који носи наслов „ПРАВОСЛАВЦИ СРИЈЕМА!" пише како су православци у Срему једнаки у правима с осталим народима и како им је законом загарантована вера и како ће државне власти дати сву заштиту православцима. Затим се каже како ће се на против државна власт сручити свом строгошћу на оне који увиђавност власти сматрају њеном слабошћу. „Немојте се заваравати и радити против Новог поретка у Европи и у Хрватској. МОРАТЕ ЗНАТИ ДА СЕ ОВА ДРЖАВА СВАКИМ ДАНОМ СТРАХОВИТО НАОРУЖАВА И ДА БИ СВАКИ ВАШ ПОКУШАЈ У ПРИЛОГ ПРОПАЛИХ КОМУНИСТА БИО НАЈКРВАВИЈЕ УГУШЕН."

Потом се у летку говори о питању жетве:

„Православци Сријема!

Питамо вас: Може ли се из тактичких разлога препустити непријатељу најбогатије и најплодније крајеве, и најважнија индустријска мјеста и жељезничка чворишта и најутврђеније градове и како?" И у овом летку се исто позивају партизани да се врате из шуме, а народ да одустане од помоћи партизанима.

Још један летак вредан је пажње. То је летак „НАРОДИМА СРЕМА!" који је издао немачки командант за одсек Срем. У овом летку пише да су многи од Сремаца пришли народноослободилачком покрету и да су самим тим ступили и против државе. Да су многи узели чак и оружје и дигли на државу. „Усудили сте се чак и да дигнете оружје на државу и њемачку војску. Због тога вам сада њемачка војска упућује последњу опомену." Оно што је важно у овом документу то је да овај непријатељ намеће сваком селу да оно мора јамчити за ред и мир и да сви становници села јамче од сада за све случајеве који се догоде у њиховом месту. То је нека врста колективне казне, која је постојала још у феудалном систему.

После оваквих припрема борба за жетву је отпочела. Од 10. до 11. јула уништено је или онеспособљено у Шуљму, Лаћарку, Мартинцима, Нештину, Јарку, В. Радинцима и у Срем. Митровици, 24 врша-

лице, 12 косачица и две круњаче за кукуруз. Следице су затим, и наредних дана, безбројне акције широм Срема, почев од Земуна па до Шида. Нарочито је у ноћи између 15. и 16. јул запаљено доста пшенице. То је била најсветлија ноћ у години. Немци и усташе нису знали куда ће и на коју страну пре. Пошли су свугде, а нигде нису стигли на време. У целом Срему, у 22 часа, запаљени су многобројни потеси са пшеницом. Само у румском срезу запаљено је 47 косачица, 35 вршалица, 18 салаша, 6 трактора и пшеница са неколико стотина јутара. Следеће ноћи паљевина је настављена. У ноћи између 17. и 18. јула запаљене су и уништене вршалице и пшеница у: Ердевику, Шиду, Иригу, Попинцима, Кузмину, Јарку, Ср. Карловцима, Бингули, Шишатовцу, Шаренграду, Ривици, Прхову, Пећинцима, Гретегу, Суботишту, Добановцима, Инђији, Н. Карловцима, Белегишу, Сурдуку, Н. Сланкамену, Чортановцима, Фенеку, Свилошу, Јакову, Огару, Визићу итд. Скоро да нема ни једног села у Срему у чијем атару није запаљена пшеница.

О томе сведоче и бројни извештаји локалних органа и институција окупаторско-квислиншке власти. Међу првима се јавио др Петар Гвоздић, адвокат из Ср. Митровице, иначе тада велики жупан у Министарству унутрашњих послова. Он је 16. јула 1942. у 10 сати ноћу, послао телеграм најхитније природе Министарству унутрашњих послова, у којем им јавља:

„Котареви Илок, Ириг, Рума и Хрв. Митровица угрожени. Партизанске акције појачане.

Села Пустаре, Борота, Ерем и Вишњевци горе. Поља жита, косачице и вршалице у споменутим котаревима запаљене.

Моли се за хитну помоћ, да се спасе жетва и даљне уништавање села и живота људских”.

Месни вођа немачке народносне групе из Ср. Митровице, писао је вођи немачке народносне групе у НДХ, 16. јула 1942. о приликама у Митровици и околини:

„Истовремено вас извештавамо да месна заштита у Митровици броји 300 људи, а само 90 пушака. Стога вас молимо да нам, ако је то могуће, ставите на расположење још 200 пушака. Ситуација у Митровици је сваки дан све гора тако да нисмо више у стању да обезбедимо жетву и вршидбу.

Два дана после Гвоздића јавио се и усташки логор из Руме. Он је 18. VII 1942. год. известио Министарство унутрашњих послова о извршеним паљевинама у румском срезу, у ноћи између 15. и 16. VII у којем је дао преглед свих запаљених потеса пшенице и униште-ног пољопривредног инвентара. На крају прегледа логор пише и о политичким приликама и каже:

„Стање је очајно и пријети највећа погибелъ да ће богати Сријем остати без пшенице јер ће му за пар ноћи бити све уништено по партизанима. Спријечити се може само брзом акцијом ако би већи број војника чим прије овамо дошао. Партизани се налазе по кукурузима и поред сеоских путева па им је акција обезбеђена док потребан број војске нема.

Да је стање очајно, види се по нанесеној штети само у једној ноћи, а тад ја запаљено двије општине, 5 салаша (пустара), 106 јутара пшенице у крстинама и још много неутврђено, 40 мет. кукуруза, 70 вагона кудеље, 18 вршачких стројева, а са 11 однијели каишеве, по-лупано 27 косачица те уништено осталих Ствари мање вриједности.

Молимо на темељу изложеног хитну помоћ јер ће све бити прекасно."

Истог дана, 18. VI1942. извештај је послао и Господарски извештељ Уреда завода за колонизацију, Александар Хаусманингер.

У његовом извештају пише:

„Опажа се у задње време да је у селима где има претежно православног живља тајно врење т.ј. да сарађују тајно за преврат садашњег поретка. Слободан сам извести да сам као господарски извештељ имао прилике опажањем уочити да је садашње стање врло критично обзиром на прикупљање плодова у име дела наполице наслова... По брзогласном налогу управитеља завода Др. ГЛЕГЛА био сам код заповједништва Усташке бојне, као и код Попунидбеног заповједништва Домобранства у Хрв. Митровици... Исти су најприправније изјавили да ће учинити све што је у њиховим границама могућности али су ми напоменули да за ово подручје немају доста војне као ни усташке силе, већ само толико да могу чувати сам град и околицу града. Према изјавама била би журна потреба за три навалне бојне, те три опсадне бојне као и потребних превозних средстава, и по могућности и лагане тенкове."

Истог дана 18. VII1942. послао је извештај и заповедник 1. сат. ХУ1усташке бојне, која се налазила у Иригу. Он је обавестио Главни стожер усташке војнице, у Загребу, у којем им је саопштио:

„Акције одметника у овоме предјелу источног Сријема прешле су задње вријеме у врло велик обим. Партизани (већином' припадници православне цркве) постали су врло активни. Извршавају се стални напади на разна индустријска постројења, на електричне водове, на телефонске везе, а поготово задњих неколико дана на палењу жита, и уништавању вршилице. Кроз неколико дана од како постоји жетва упропашћено је до сада 6 до 8 вагона жита, а запаљено је само на котару Иришком 7 вршећих машина."

Да се цела усташка злочиначка „брига" водила по наређењу и контроли Трећег Рајха доказ је и депеша немачког посланика у За-

гребу Зигфрида Кашеа и немачког полицијског аташеа из Загреба Ханса Хелма, од 21. јула 1942. Главној управи безбедности Рајха, о припремама за хапшење припадника НОП у Земуну и Срему уопште. Делеша је отпослана 21. јула у 22.00 часа, у Берлину је примљена у 22,25 часова, а гласи:

„Према саопштењу државног секретара Кватерника, из Земуна јављају да ће се у Великој жупи Вука (Срем) предузети обимне и хитне полицијске мере према комунистима и партизанском покрету, пошто је у Срему спаљена прикупљена залиха жита. Треба рачунати на хапшење 500-600 организованих комуниста и припадника народнослободилачких комитета (месни партизански комитети) који су под вођством комуниста. Полазна тачка је Земун где постоји илегални Месни комитет Комунистичке партије. Може се очекивати ликвидација осталих месних комитета... Акцијом руководи нови шеф усташке полиције Ивекковић (треба Ивковић - примедба аутора). Командант полиције безбедности и С. Д. у Београду обавешетен.“

24. VI11942. и немачка народносна група из Илока послала је неколико извештаја. У једном извештају она пише да су на њену молбу од 16. истог месеца дошли у неколико оближњих села као што су Ердвик, Кукујевци, Товарник и Илок, по један вод домобрана, али да је стање такво да је то мало. Тим пре, јер су партизани напали и припаднике њемачке народносне групе. Због тога домаћи Немци из Баноштора, Черевиха и Сусека су решили да се иселе из тих места. Исто тако су та места напустиле и усташке јединице које су ту постојале. Партизани имају своје сараднике међу сељацима, који преко дана раде мирно своју земљу, а ноћу нападају с партизанима.

Истог овог дана (24. уц) Главни стожер домобранства из Загреба, брзојавом је обавестио Други домобрански збор у Славонском Броду, да су Немци упутили у Срем, у Руму, Прву пешадијску бојну (батаљон), 3 вода оклопних кола и 2 чете наоружаних фолксдојчера. Задатак овог немачког комбинованог одреда је да осигура пљачку жетве, у споразуму са Домобранским сремским здругом, чији се Штаб налазио у Руми. Од тог момента ова немачка јединица је крстарила Сремом и, колико је могла, притицала у помоћ са свих страна нападаном окупаторско-квислиншком систему власти у Срему. Иако није могла да нанесе озбиљније штете партизанским јединицама, она је направила тешке злочине према сремском становништву. У Лежмиру је запалила преко 30 кућа и ухапсила преко 60 лица. У Дечу је такође извршила масовна хапшења.

Али, без обзира на долазак ове немачке моторизоване јединице у Срем и њену активност у највећој могућој мери, партизанске акције се и даље настављају несмањеном жестином. Месна немачка група из Земуна известила је Министарство домобранства да су партизани

31. јула напали Јуришни вод у Краљевцима, 6 километара источно од Руме, да су исти разоружали и запленили 16 пушака, 2 пушкомитраљеза, 40 бомби, 1600 метака и другу опрему.

Заповедништво Припремне усташке бојне Велике жупе Вука, 10. августа извештава своје претпостављене у Загребу, да су партизани, 2. августа, напали и разоружали домобранску посаду у Суботишту, срез румски, где су запленили 35 пушака, 2 пушкомитраљеза, одговарајућу количину муниције и сву војну опрему. А у ноћи између 4. и 5. августа да су напали ваздухопловно спремиште код Врдника, где су заробили 17 пушака и два пушкомитраљеза и сву војну опрему од 20 заробљених Домобрана.

Заповедништво Четврте оружничке пуковније је 17. августа известило Врховно заповедништво оружничтва у НДХ о приликама у Срему, у којем пише:

„На подручју крила Земун-Вуковар... дјелатност партизана узима велике размјере. Нападају у јаким постројбама домобранске, усташке, легионарске и оружничке постројбе... убијају опћинске и државне дужностнике... Пале и уништавају државне зграде, жито и вршаће стројеве. Угрожене су услед напада и саме железничке пруге и друге прометне везе. Ноћу између 5. и 6. ушнападнута је посада у Дечу, од 22 домаћа Нијемца и 10 усташа. 1 усташа је погинуо, а два усташе и један фолксдојчер су рањени. Остали су побјегли. Опћина је уништена. Нијемци побјегли у Н. Пазову.“

Неколико дана касније народноослободилачке снаге су напале, истом жестином и ширином, и систем окупаторско-квислиншке власти у старопазовачком срезу. Сведочанство о томе је извештај Адама Ромеча, котарског предстојника старопазовачког среза, од 8. августа 1942. године. Пошто је прво навео да у старопазовачки срез спадају 12 општина: Стара Пазова, Нова Пазова, Нови Бановци, Стари Бановци, Нови Сланкамен, Стари Сланкамен, Нови Карловци, Белегиш, Голубинци, Војка, Сурдук и Сремски Михаљевци, Ромеч пише:

„У срезу Стара Пазова нису се до 15. јула могли забележити ни најмањи препади или други немири. Већ дотле су били забележени немири већих размера у суседном срезу Рума, а и у Хрватским Карловцима. 15. јула продрли су по први пут 10-15 нелознатих партизана у општину Сремски Михаљевци, удаљену од среза и однели све каишеве од тамошњег јединог поседника дреш машине, једног Србина. Истовремено мује забрањено да не приправља нове и да потпуно обустави вршидбу. Но прави почетак попримили су немири тек 20. јула, тј. у ноћи између 19. и 20. јула. Те ноћи, као организовано, дошло је до напада на општине среза Стара Пазова и то на 6-7 места у истом часу. Напад је изведен разноврсно и на разне начине: сечењем телефонске жице, престругавањем телефонских стубова, па-

љењем дреш машина и паљењем пшенице... Поменуте ноћи најпре је разорена електрична мрежа, тако да у целом срезу (а и у суседном срезу Земун) није било светла. Један сат касније предузети су онда следећи напади..."

Затим Ромеч наводи све појединачне акције, како су оне изведене по општинама. Ради се о близу 40 разних акција које су народноослободилачке снаге извеле од 20. јула до 5. августа 1942. године. Поред оних које је Ромеч већ напред навео, ради се још о следећим акцијама: нападима на усташки табор у Голубинцима, ликвидацији неколико окупаторско-квислиншких функционера, нападу на жандармеријско усташку посаду у Војки, препаду на камион пуи домобрана и паљењу општинске администрације у Сремским Михаљевцима.

После набрајања изведених акција Ромеч је покушао да да и неку врсту анализе, да истакне узроке тако успешној народноослободилачкој активности.

За први узрок Ромеч сматра да је био позив Срба у „Хрватску војску“, које је извршено 20. јула. Наиме, ради се о позивању српских младића одређених годишта да се јаве у хрватско радно домобранство. Међутим, Ромеч наводи да се од 150 позваних једва одазвао 1 одсто. И догодило се још нешто, по окупатора горе и теже: Позвани младићи сви су отишли у партизане. Како Ромеч каже, омладина је послушала народноослободилачку пропаганду. То је и други узрок овако масовног успеха народноослободилачког покрета. Трећи узрок Ромеч види у слабости окупаторско-квислиншке службе безбедности. И, четврти узрок, а то је чини нам се и најтачнији, Ромеч види у томе што српско становништво у најпунују могућој мери помаже народноослободилачке снаге.

И неки високи усташки функционери из Загреба су писали о жетвеним приликама у Срему. Тако је Иво Оршанић, управни заповедник усташке младежи, 5. VII 1942. упутио извештај Министарству домобранства, Заводу за колонизацију и Управном заповеднику главног стожера усташке војнице. Оршанић пише да се „умољавају надлежне власти за најжурнију пожурбу код заповедника домобранских и усташких постојби, да се поврате иста места, како би се могао посао око жетве, који је и тако већ јако закаснио. што прије обавити."

Прави лом направиле су народноослободилачке снаге у Буђановцима, селу 12 км јужно од Руме. О томе у извештају Усташког логора у Руми пише да су 12. ушпартизани напали истовремено фашистичку управу у Буђановцима, општину, пошту и жељезничку станицу са складиштем. Општина и пошта су демолиране а архиве попаљене, а жељезничка станица и један вагон, који се тамо налазио и складиш-

те запаљени. Убијен је председник општине Роберт Дрозд, фолксдојчер из Руме и још један усташа. Истовремено су запалили и 4 вршалице и више телефонских стубова у селу и на жељезничкој станици.

Пошто су централне усташке институције углавном одговарале да немају довољно снаге да пошаљу локалним властима, локални усташки функционери се нису задовољили само на писменим обавештавањима својих препостављених. Они су предузимали и друге мере. Усташки логор у Ср. Митровици, са својим саветником Петром Гвоздићем, великим жупаном при Министарству унутрашњих послова, одлучио је да пошаље у Загреб једну делегацију, која ће код надлежних власти изложити прилике на жетвеном плану и затражити помоћ. На пут>су отишли Петар Гвоздић, Здравко Јежић, котарски предстојник, Андрија Крзмановић, усташки логорник, Фердо Кнез, привредни повереник Велике жупе Вука, а у Загребу им се прикључио и њихова загребачка веза Филип Штрк. Они су прво посетили министра Драгутина Тота, па затим, на његово посредовање, стижу и до председништва владе, а онда и код Павелића. Пред Павелићем Гвоздић је поднео реферат у којем је приказао стање на жетвеном фронту, и опасности које су окупаторско-квислиншкој власти претиле да не опљачка жетву.

Павелић је одмах, још тај исти час, док је делегација била код њега, одредио једну домобранску јединицу, од око 800 људи и упутио је у Срем. То је било само као привремено обезбеђење за најугроженија места, док не организују већи поход на Срем.

Међутим, ово није био први долазак усташких функционера из Срема код усташког руководства у Загребу. Филип Штрк је касније изјавио да су Андрија Крзмановић, Мато Ципријановић, усташки таборник, Карло Хелбих, побочник усташког логора и Фрања Бриндл, градоначелник долазили тог лета више пута и тражили масован локљ у Сремској Митровици.

Слично сремскомитровачкој у Загребу је, тих дана, боравила и делегација усташког логора из Руме. Зна се да је она посетила Министарство унутрашњих послова НДХ, па је о томе 4. августа 1942. године сачињен и записник. Из тог документа сазнајемо да су делегацију сачињавали: Божа Павелић, побочник у усташком логору, Тома Ракић, порески чиновник, Коста Миколаци, хотелијер и Карло Бањац, трговац. Делегација је поднела опширан извештај о жетвеним приликама у Руми и румском срезу. Уз напомену да у самој Руми живи око 9000 фолксдојчера, а око 3000 Срба, делегација сматра да њима у самој Руми не прети непосредна опасност. Али ако кроз ту призму погледају румски срез онда је стање по њих сасвим другачије - неповољно. У румском срезу живи 4.000 фолксдојчера, а

32000 Срба, па им опасност прети у целом срезу. Чак и у оним местима у којима живи бројна немачка народносна група. И не само да им прети опасност већ у знатном броју села њихова власт је протерана или уништена и они немају никаквог увида шта се збива у тим селима. И још нешто: Сматрају да им тим путем прети опасност и у самој Руми. Потврђују то тиме што су партизани почели да врше акције у најближој околини па и у самој Руми. Пошто су потом изнели као пример низ партизанских акција, они траже да им се упуте оружане снаге, ради саме заштите жетве, а и њих самих. Интересантно је да делегација сумња у борбени морал домобранства и тражи да им се пошаљу усташке војнице.

На „поклоненије“ Павелићу ишла је и једна усташка делегација из Сремских Карловаца. О овој делегацији и њеној посети Павелићу, зна се само толико да ју је предводио Ивица Мађаревић, логорник усташке младежи из Сремских Карловаца. Зна се и то да је Мађаревић одржао говор пред Павелићем о политичким приликама у сремскокарловачком срезу. Ни време посете није тачно утврђено. Међутим, зна се да је то било у лето 1942. године и то највероватније јула или августа, али у сваком случају пре доласка у Срем Виктора Томића. Сведоци који су ово изјавили тврде да је то било објављено у „Хрватском народу“, главном дневном листу усташког покрета, па да су они одатле то и сазнали.

Било би погрешно, на основу напред наведених докумената, закључити да се цела активност локалних окупаторско-квислиншких власти свела само на панично обавештавање својих претпостављених у Осијеку, Славонском Броду, Загребу и Берлину, о по њих тешкој ситуацији у Срему. Од „најсветлије ноћи“ односно, од 15. јула, од када су обавештени о паљевинама у Срему, питање политичко-војних прилика у Срему није скидано са дневног реда Генералштаба усташког домобранства. То можемо пратити увидом у дневник Ђуре Исера, домобранског генерала, заповедника Другог домобранског збора (корпуса), са седиштем у Славонском Броду, а који је у војној структури био надлежан и за Срем. Прво што је Исер записао било је:

„Среда 15. 7. Спаљена жита у Срему.“

„Четвртак 16. 7. Дужи разговор са Прпићем, ради паљевине жетве. Овде је пуковник Гвозденовић (Драгољуб, командант Домобранског сремског здруга - Д. Л.). Прпићу стављен приједлог да се и ловачке бојне 1, Земун, 3. Митровица, 4. Осијек и 5. Винковци, у близини својих посадних мјеста користе ради осигурања жетве. По подне разговор са Лаксом (начелник Генералштаба домобранства - Д. Л.). Предњи приједлог усвојен, с тим да се обука новака продужи.“

За петак, 17. 7. Исер је забележио:

„Долетео Лакса - договор ради осигурања жетве. Унаточ мојих писања о осигурању жетве тек сада постаје (вруће), ... Лакса одлетео за Руму, а оданде се враћа у Загреб. Добијамо бојну 1-4. Саопштено да ће Ниемци упутити у Срем за Руму и Митровицу по једну бојну и борна кола, за Славонију једну бојну.“

20. 7. Исер је још опширнији". Он је записао да је тог дана прво присуствовао вежбама немачке војске. У 11 часова опет разговор са Прприћем у Главном стожеру домобранства у Загребу, а у 21 час разговор са Фердом Кнезом, господарским повереником Велике жупе Вука, у Сремској Митровици.

У уторак 21.7. Исер је био у пуној активности. Најпре он је наредио да га у Старој Пазови сачека пуковник Гвозденовић. Потом је сам кренуо у Срем. Успут он је посетио котарског предстојника у Винковцима, а затим домобранске посаде у Сотину, Ловасу, Товарнику, Шиду, Кукујевцима, Лаћарку. У Митровицу је Исер стигао тек у 19,30 часова, па је одмах приступио конферисању са Петром Гвоздићем, великим жупаном у Министарству унутрашњих послова, котарским предстојником Здравком Жежићем, већ поменутиим фердом Кнезом и још неколицином мање важних функционера. Као закључак са те конференције Исер је забележио „Утаначено све за заштиту жетве.“

Следећих пар дана, све до 26. 7. Исер је обишао неколико места: Велики Радинци, Голубинци, Стара Пазова, Батајница и Земун. Ту се састао и конферисао и са великим жупаном Еликером, све у смислу обезбеђења жетве.

За недељу, 26. 7. Исер је забележио да је поручио да му се у Срем пошаљу 12 водова домобрана.

За следећу недељу, 9. августа, Исер је забележио да је поново разговарао са Прприћем у Загребу. Иије забележио о чему су разговарали. Ипак може се сасвим сигурно тврдити да је и тад било речи о жетви. То потврђује и оно што је Исер записао за сутрадан, понедељак, 10. 8. кад је рекао:

„У 9 сати разговарао сам са Лаксом, ради употребе самовоза за превоз жита у Руми.“ Пола часе касније Исер је разговарао и са Драгутином Тотом, за којег каже да је био врло незадовољан са распоредом војске. **Tot** је био министар за трговину, обрт и велеобрт, у чију је надлежност спадало и прикупљање жетве. Исер је овај разговор са Тотом водио из Сремске Митровице, па је разговору присуствовао и Фердо Кнез. Из онога што је касније записано види се да се Кнез метао и да га Исер баш није подносио. Зато је Исер и записао:

„Г. Кнез је дјетињасто намјетљив.“

Следећих дана Исер и Главни стожер- домобранства с^још активнији. И они су се укључили у офанзиву и казнену експедицију, коју су Павелић, немачки лосланик у Загребу Зигфрид Каше те отац и

син Кватерник припремали. Исер је 11. августа разговарао са Славком Кватерником и то у 10,45, а у 10,50 сати разговарао је и са Виктором Томићем, Павелићевим шефом казнене експедиције. Сиже договора је био тај да Исер сутрадан дође у Вуковар, где ће се налазити и Еуген Кватерник, па да се договоре о офанзиви и казненој експедицији. Само дан касније Исер бележи да је опет имао један договор, не каже са ким, и да се на том разговору договорио о офанзиви на Фрушку гору. Одређено је да офанзива почне 25. августа. Од тог времена па до 18. августа у Исеровом дневнику нема ништа значајније за ову тему. 18. августа Исер је забележио да је разговарао о неким важним питањима офанзиве. Радило се о одређивању команданта офанзиве, или како је Исер то забележио: „Тко ће заповиједати у Сријему.“ После разговора са Прпићем Исер је разговарао и са Славком Кватерником „војсковођом“, о томе да командант буде Вилко Бегић. То је био Исеров предлог, који је и усвојен. Међутим, неке околности су се десиле да је Исер већ сутрадан, 19. августа забележио да је поново разговарао са „војсковођом“ и да се нису споразумели око командовања. То је вероватно и био разлог да је Исер добио телеграм од Главног стана Павелића, да 23. августа буде у Руми. У 11 часова Исер је имао у Руми састанак, у хотелу „Орао“, са немачким генералом Боровским и неким официрима из његовог штаба. Тема разговора била је: офанзива на партизане и народе Срема, а првенствено у Фрушкој гори. И заиста, 25. односно, 26. августа офанзива је и отпочела. После више записаних неважних детаља Исер је за суботу, 29. августа, записао и ово: „Дочек генерал-пуковника Лера.“